

Comoedia
Erdély siralmas állapotjáról

Az első magyar jezsuita dráma 1668-ból

Ismerteti

GYÁRFÁS TIHAMÉR

GYOMA, 1909.

NYOMATOTT KNER IZIDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

Comoedia

Erdély siralmas állapotjáról

Az első magyar jezsuita dráma 1668-ból

Ismerteti

GYÁRFÁS TIHAMÉR

GYOMA, 1909.

NYOMATOTT KNER IZIDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

25187

„Hominem perversum dico, qui non pariaverit et in publicum ferre curaverit hoc opus Scholasticum“¹ — mondja a szerző bevezető soraiban. Nem is lett volna tanácsos akkor ezt az iskolai drámát nyilvánosságra hozni, nagyon könnyen meggyülhetett volna a baja a tudós „Doctor Peëseosnak“ az abban foglalt erős szatira miatt. Most azonban ezen gátló körülmények megszűnván azt hiszem, nem véték a szerző emléke ellen, midőn ezen minden tekintetben kiváló drámai művet az alábbiakban közlöm és ismertetem. Nem közönséges figyelmet és méltánylást érdemel ezen iskolai dráma egyrészt hazafias tárgya s bátor hangja miatt, mely tekintetben jóformán egyedül áll a korszak enemü termékei között; másrészt különösen korfestő irányánál fogva méltán állítható a „Balassi Menyhárt árultatásáról“ szóló komédia mellé.

A mű kéziratban maradt fön és Trausch József nagybecsü gyűjteményével együtt jelenleg a brassai Hontérusgimnázium levéltárában van.² Trauschhoz pe-

¹ „Gonosz ember az, ki le nem másolja és nyilvánosságra hozza ezen iskolai drámát.“ Tehát a másolást maga a szerző is ajánlja s így nem akarta művét egészen titokban tartani.

² F. 7. II. kötetben 125. sz. 8 levél, vagyis 16 oldal szép, olvasható írással.

dig valószínűleg (a többi „acta jesuiticaval“) a katolikus plébániáról került e kézirat. A brassai katolikus plébániát ugyanis 1694—1773 a jezsuiták vezették, kiknek itt elemi és később latin iskolájuk is volt.¹

Ha nem is a szerző sajátkezű írása, de egykorú, régi másolat. A másolás mellett szól az a körülmény, hogy a szerző műve végén, midőn magát megnevezi, manupropriát nem csinál; továbbá van a szövegben néhány olyan írási hiba, mit a szerző valószínűleg kijavított volna. Művét egyszerűen „comoedia“-nak nevezi, minden közelebbi meghatározás nélkül, más kéz írta — talán maga Trausch — a borítékra a következő címeket:

Parsquillus de miserrima Patria nostra Trānnia,
és:

Comodiae actus, in quibus Status Trāae depingitur,
melyeket összevonva így fordítottam le: „Comoedia Erdély siralmas állapotjáról“.

A szerző saját vallomása szerint e művét 1668. május hó 10-én fejezte be Leleszen, melyről tudjuk, hogy ezen időben Rákóczy birtok volt és a jezsuitáknak itt missiotelepük volt, latin iskolát azonban nem állítottak föl.² Így kerülhetett oda *Joannes Vilhelmus* is, ki azelőtt valahol a poetikának volt tanára, s itt csendes nyugalmában írta meg ezen erősen szatirikus és politikai hátterű iskolai drámáját. Ő maga is így nevezi művét (opus scholasticum), de nem hiszem,

¹ „Historica Relatio de initio et progressu Missionis Coronensis S. J. in Transylvania ab a. 1668.“ A jezsuitáktól maradt kéziratok könyv a brassai r. k. plébánián.

² V. ö. Schematismus Ord. Praemonstr. 1891. 44. I.

hogy valahol előadták volna, legalább is Erdélyben bizonyára nem. Sokkal jobb politikusok voltak a jezsuiták, hogysem magukat ilyenformában is a politikába ártották volna! Johannes Vilhelmus nevét sem Sommervogel,¹ sem a rendi schematismusok nem említik. Az előbbinek hallgatását könnyen megfejtethetjük, mert ez csak az írókat sorolja föl, de a második, az mindenestre különös. Hogy erdélyi származású volt, azt az a meleg szeretet, mellyel Erdélyről, az ő „édes hazájáról“ szól, bizonyítja, s hogy székely ember volt, azt félig-meddig székelyes tájszólása látszik igazolni. Nem lehetetlen, hogy a „Johannes Vilhelmus“ csak álnév, illetőleg keresztneve a szerzőnek, vezetéknévét vagy teljesen elhallgatta — amire talán oka is volt — vagy latinizálta: a János és Vilmos nevek ma is használatos vezetéknévek Erdélyben. A rendi schematismusok emlitenek ugyan egy Johannes Vilhelmust a XVIII. században (szül. 1720-ban), és ha föltesszük is, hogy az 1668. év tollhiba 1768 helyett: még sem írhatta e drámát ezen II. Johannes Vilhelmus, mert mint látni fogjuk, benső, tartalmi érvek semmiképpen sem engedik, hogy irásának idejét a XVII. század hatvanas éveinél későbbre tegyük. A hogyan a szerző Erdélynek romlását (a regimen muliebre alatt) vázolja, és ahogy az akkori állapotokat festi: így csak egy szemtanu, egy kortárs írhat!

II. Rákóczy György halálával (1660) — vagy inkább már az oktalan lengyel hadjáratral — Erdélynek szerencsecsillaga letűnt. Az egymást követő fejedelmek pártvillongásait a haza érezte meg legjobban. A

¹ Bibliothèque de la Compagnie de Jésu. Brussel-Paris 1891.

török és német hadak egyaránt pusztítják az országot, egész vidékek lakatlanok lesznek, a magyar lakosság helyét idegenek foglalják el, hajdán virágzó városok és községek hevernek romokban, az ország területe megkisebbedik. Apafi trónrajutásával a pártoskodás — legalább nyíltan — megszűnik, de Erdély végleg elvesztette régi hatalmát és a hanyatlás lassú mérge emésztette erejét. A fejedelem a töröknek vazallusa lett, a török lett úrrá Erdélyben, pasák parancsoltak a fejedelemnek. Ehhez járultak a benső bajok: a főurak versengése, praktikája; a vallási háború, amelyben a katolikusok és protestánsok mint ádáz ellenségek álltak szemben egymással; a törvényeket egyre másra hozták, de nem tartották meg; a vesztegetések, fosztogatások, erőszakoskodások napirenden voltak; a megmaradt csekély lakosságot a pestis tizedelte . . . De Magyarországon sem voltak sokkal jobbak az állapotok. A törökök pusztításai és német zsoldosok kegyetlenkedései, a csúfos vasvári béke stb. vérig elkésérette a kedélyeket, mely végül is a Wesselényi-féle szövetkezésben nyert kifejezést. Megkezdődött a bujdosók korszaka. Erdély aranykora lejárt és törökvilág volt Magyarországon!

Ezeket az időket, ezeket a viszonyokat állítja elénk néhány képben Johannes Vilhelmus az „Erdély siralmas állapotjáról“ irt iskolai drámájában.

A dráma maga nem egységes, nem egy személynek történetéhez fűződik, esemény is kevés van benne, inkább dramatizált korképnek nevezhetnők. Teljesen elüt tehát az iskolai drámák szokásos formájától. Két felvonásból áll. Az első részben az Erdélyből kibujdosott Exul a főszemély, ki hazájának romlásán ke-

sereg, s elküldi követét (Veritas), hogy nézze meg, miként folynak Erdélyben a dolgok. Veritas nagyon szomorú hírekkel jő vissza. A hollandiai követ (Peregrinus) is hiába jött Erdélybe, hogy innen vigyen magával igazságot, mert Erdélyben nincs többé törvény, jog, igazság, hanem mindenben a féktelen „szabadságtalanság” uralkodik. A második felvonásban Erdély pusztulásának egyik okát, a görög kereskedők visszaéléseit rajzolja élénk színekkel a szerző: miként jönnek be az országba, mint szerzik meg maguknak vesztegetéssel a sóbányákat, vámokat, harminczadokat, mint lesznek hamarosan úrrá Erdélyben, s mint pusztul miattuk a nemesség. A Commune Bonum (Közjó) mindenben és mindenütt rövidséget szenved és a Privatum Commodum (Önérdék) garázdálkodik. E felvonásban a hazafias, józan elemet az erdélyi kereskedő képviseli, ki mint társ (Collateralis) kíséri a görög kereskedőket a jelenetekben végig.

Látjuk tehát, hogy nem összefüggő történetet ad, nem is egy ember, vagy család tragédiáját adja elő, hanem az egész nemzetnek pusztulását mutatja be néhány jelenetben. Ezért szerepel annyi megszemélyesített alak nála, így a Haza (Transylvania), az Igazság (Veritas), a Közjó (Commune Bonum), az Önérdék (Privatum Bonum). Maga Bujdosó (Exul) is tulajdonképpen elvont személy: az összes jóérzésű hazafiaknak personifikált képviselője; a Vándor (Peregrinus) pedig a hollandiai nép nevében szól.

Drámánk nyelve a magyar, néha ugyan egy-egy latin közmondás, idézet, mese van közbeszöve, de ez már így volt szokás ennél a műfajnál. Előadása élénk, közvetlen, nyelvezete az a régi jó magyaros erdélyi

szójárás, itt-ott székelyes kiejtéssel tarkítva.¹ Szereti a közmondásokat, találós kifejezéseket, és ha talán szatirája néhol túlerős, vagy éppen drasztikus, mentse őt korának felfogása, mely e tekintetben nem volt elkényeztetve. Külső formája részben verses, még pedig a magyar tizenkettes, négysarkú rimekkel; részben próza.

Mindezekről alább még részletesebben is fogunk szólni. Mielőtt azonban az érdekes dráma közléséhez fognék, szükségesnek látom megjegyezni, hogy az eredetin semmiféle változtatást nem tettem, helyesírását is meghagytam, az esetleges hiányokat a figyelmes olvasó maga is pótolhatja, meg aztán a jegyzetek is segítségére lesznek.

¹ Ha ugyan helyesen következtethetünk a mai kiejtésből a régire.

COMOEDIAE, ACTUS PRIMUS.¹

**Interlocutores Exul, Veritas, Transylvania,
Peregrinus.²**

EXUL:³ Véletlen esetem szomorán⁴ említem,
Fel nevelt⁵ hazánkból hogy ki űzettem,
Commune Bonumért messze kergettem,
Az irigy Privatum mia⁶ ezt szenvedem.
Oh szép Arany Üdő sirva jutz eszemben,
Mikor édes hazánk Erdély valál ebben,
Igasság — s — Szeretett szép ölelgetésben,
Egy mást csogoltatták nem szineskedésben.⁷
Vai ha az Utolsó és végső romlásad,
Melyben delő félben⁸ boldogtalan sorsod,
Szemlélnéd — s — keresnéd bár fel orvosságod
Ne lenne Judával⁹ edgyüt pusztulásod,

¹ A drámának első felvonása. — ² Közbeszólók, személyek: Bujdosó, Igazság, Erdélyország, Vándor. — ³ I. jelenet; színhely: külföld, Erdély felé vivő országút. — ⁴ Szomorúan. — ⁵ Nevelő, aki felnevelt. — ⁶ A privatum commodum v. i. az önérdek miatt. ⁷ Képmutatás, színlelés. — ⁸ Dülőfélben, rossz állapotban. — ⁹ A XVI. és XVII. század irodalmában gyakran szereplő hasonlat és párhuzam.

Edes Hazám Erdély, ha veled szolhatnék,
 Maid így el fogyato mergetől¹⁰ beszélnek,
 Scorpiokka valo fiaidról¹¹ tudnék,
 Mondani — s — az ellen tanácsot is adnék.

TRANSYLVANIA:¹² Füleim csengető¹³ sirásodat hálom,
 Honnat jöttél — s — ki légy nevedet nem tudom,
 Ugy látom banatid nőnek mint nagy halom,
 Az okat ezek¹⁴ tőled azt kívánom.

EXUL: En vagyok Erdelyből szám ki vetet Exul,
 Commune Bonumért szagattam rutul,¹⁵
 Siratom hazamat mert latom hogy rongyul,
 Privatum Commodum mindenűt csak dul ful.

Okat panaszinkk csudálom hogy kérdet,
 Főre eset¹⁶ sebed nagy dolog nem érzed,
 Fel nevelt fiait nékem rut mételyd,¹⁷
 Kiknek pok haloja befogta az szemed,¹⁸
 Kéncses és tündéres régen vala neved,
 El allot az első immar te meleted,¹⁹
 Ki rajta ládából gonosz Görög férged,²⁰
 Maid el hatalmazik rajtad, — s — ő lesz fejed.

¹⁰ Elfogyató mérged; fogyasztó, sorvasztó bajod, betegséged. — ¹¹ Skorpiók: mert anyjuknak vérét szívják, erejét fogyasztják, pusztítják. — ¹² II. jelenet, megjelenik Erdélyország. — ¹³ Füleim csengető: füleimben csengő sirásodat hallom. — ¹⁴ Kfőlt az összevonás jele: szokásos rövidítés e korban a nak-nek helyett. — ¹⁵ Rútul szaggattam: igen kinoztak, szenvedtem. — ¹⁶ Éset: esett helyett, főre esett: nehéz, nagy, főbenjáró. — ¹⁷ Felnevelt fiad nekem rút mételyed: a te bajodnak okai tulajdon gyermekeid. — ¹⁸ Pókhálója: akik téged elvakítottak, mert magad sem érzed bajodat. — ¹⁹ Elállott melletted: elhagyott téged az első t. i. a kincs, gazdagság. — ²⁰ Kirágta ládából gonosz Görög férged: mint az egér a ládából kirágja az eleséget, a görög kereskedők hasonlóképpen kilopják, kicsalják tőled vagyoned. Ez élelmes nép a törökkel jött be az országba s csakhamar nagy gazdagságra tett szert.

TRANSYLVANIA: Most jól vagyok dolgom nincs semmi
[fajdalmom,

Bor buza — s — bőség vagyok határimon,
Tűrhető bekesség lakik városimon,²¹
Küld bár követetted az ki láson hallyon.²²

EXUL: Oh vajha úgy volna én is vissza mennék,
Hazám jóvan tiszta szível örvendeznék,
Próbára követet te hozd küldenék,
Ha az egész földön vagy edgyet találnék,²³
Kely fel jó barátom Veritas jói elé,
Követségem ved fel, készül Erdely felé,
Czirkált fel hazomat ha jó bekességé,
Vagyom, — s — igazsággal az Szeretett elé²⁴
Minden rend közt nezd meg törvények mint folynak,
Commune bonumhoz hogyha ragozkodnak
Privatum Commodon²⁵ ha igen kapnak,
Régi szep nemessi szabadságban vadnak.

VERITAS: Im hol vagyok jelen fajdalmadot értem,
El megyek jó szível azt vegeben is viszem.²⁶

PEREGRINUS: Egességgel jó barátom, micsoda ember
vagy, hogy így meg szontyolodtál?²⁷

EXUL: Fogadgy Iñ, én Erdelyből szám ki vetet ember
vagyok. Hatte micsoda ember vagy?

²¹ Célzás Apafi békés uralmára. — ²² Ha nem hiszed, győződjél meg róla követed által. Mióta te kibujdostál a viszonyok jobbra változtak. — ²³ Tépelődése közben észébe jut az igazság, kit így szólít meg: „Kelj fel, jó barátom!” stb., mire az igazság megjelenik, III. jelenet. — ²⁴ Kely, jói, ved, készül, czirkált: felszólító alakok kelj, jöjj, vedd, készülj, cirkáld helyett. Bekességé, élé szókhöz az é kérdőszócska van függesztve. Az utóbbi lehet ugyan élé (elé vagyok-e?) is. — ²⁵ Itt a vers hibás, akár commodon, akár commodumon-nak is olvassuk. — ²⁶ Transsilvania és Veritas elmennek, Peregrinus pedig fellép, IV. jelenet. — ²⁷ Szontyolodni: székelj tájszó, elbúsulni, elkeseredni.

PEREGRINUS: Ez világon szélely járo szemlélő Peregrinus vagyok, es keresnek magamnak hajlékot, de mind ennyi el járt Országokban sem talallok olyant, az micsodást szeretnék, Az te Országodk hallom nagy hirét, hogy jo lako hely, es az idegen emberek hamar alapotra mennek,²⁸ — s — már oda felé igyekezem.

EXUL: Mond meg igazan, mert más vagyon szüvedben.

PEREGRINUS: Nem tagadom meg tőled, Hollandia küld Erdélyben vasarlask okaért.

EXUL: Mi dolgok vadnak ott?

PEREGRINUS: Nagy romlás és pusztulás.²⁹

EXUL: Mi az oka? mert az mint halottam, szép egyeség volt aban az Országban.

PEREGRINUS: Szép lón, az mig az igasság kösztök lón, nagy gazdagságban, bőségben nagy szabadságban laknak vala, de egy néhány Privatumot szerető emberek mia eltávozék tőlünk az igasság, mert mindenek vessző félben vadnak, — s — azért küldöttem,³⁰ hogy fel keresem, ha rea talalnek valahon, ne talam jo conditiok alatt vissza vihetnem, hogy ő általa jo kárban allitának dolgomban.

EXUL: Hát ha nem talalod az igassagot?

²⁸ Állapotra menni: jó állapotba jutni, „élhető állapot” mondja a székely. — ²⁹ Hollandiát azért választotta a szerző, mert ezen időben ott is nagy harcok dúltak az egyes felekezetek között. A kalvinizmus (az államegyház) a többségben lévő katolikusokat elnyomta, politikai és egyházi jogaitól megfosztotta, azoknak templomait, iskoláit elvette, őket a hivatalokból kizárta. Erre céloz a hollandiai vándor. — ³⁰ Küldöttem: passivum küldtettem helyett.

- PEREGRINUS : Erdelyben küldenek az Academiák,³¹ hogy
 onnét vigyek egy font igasságot.
- EXUL : Nincs Erdelyben igasság, mert ki furta³² az szí-
 nes ravassággal tellyes Privatum Commodum.
- PEREGRINUS : Nagy remenség alatt küldöttem penig en
 oda, es ha nem kaphatok, el vesz Országunk.
- EXUL : Nekem is most vagyon követtem Erdelyben.
 Meg hozza ha leszen, csak legy vesztégsegen.³³
- VERITAS :³⁴ Szomorú orczával jövek vissza hozzad.
 Mert rut alapotban vagyon szegeny hazad.
 De nincsen igasság, nemessi szabadság.
- EXUL : Talám nem jártál el jól követségemben ?
- VERITAS : Minden rendet lattom.
- EXUL : Mi dolog van kösztök ?
- VERITAS : Venalia sunt omnia.³⁵
- EXUL : Mit csinál a Fejdelem ?
- VERITAS : Szunyodox.
- EXUL : Hát az Urak.
- VERITAS : Egy része csak sibong,³⁶ az ki hazáját sze-
 retné, nem mér szollani: Az többi mindabban
 csak faradoznak, mint tölthessék erszényeket,
 nem gondolnak semít szabadságok romlásával
 es hazajok veszedelmével.
- EXUL : Itelo Mesterek és Tablafiai?³⁷

³¹ Az akademiák olyan tekintélynek örvendtek e korban,
 mint régente az orakulumok. — ³² Kifurta : talán inkább kítúrta,
 habár úgy is van értelme, kifúrta azaz megrontotta. — ³³ Vesztégsegenben : nyugodtan. — ³⁴ V. jelenet. Veritas eljárt küldetésében és visszajő. — ³⁵ Mint valamikor Rómában, a romlottság legbiztosabb jele : pénzen minden megvásárolható. — ³⁶ Zsibongnak, magukban dörögnek, mint a békételenek „Bánkbánban”. — ³⁷ Így nevezik e korban a legfőbb birákat. V. ö. Compilata Constitutiók P. III. T. 5. A. I. — A főtebb említett „urak” pedig a tanácsurak, főrendek.

VERITAS: Ugy teszik az törvényt, mint akarják, mert meg ragya az eb az száját,³⁸ — s — nem mernek szollani.

EXUL: A köz nép.

VERITAS: Csak sohait.

EXUL: Az Nemesség.

VERITAS: Gyászol és várja minden órán végső romlását hazájak.

EXUL: Mi az oka?

VERITAS: Minden szabadságokban³⁹ meg romlottak, becsülettek nincs, hűtelek nincs, jövedelmek nincs, minden Görőge Erdelyben.

EXUL: Hova teszi hát az huszon nyolcz Conditiot⁴⁰ a Fejedelem?

VERITAS: Azokat en nem olvastam, de vallyon vagon e vagy egy, mellyet az Regimen muliebre⁴¹ meg nem rontattot volna?

EXUL: Nem kel hát csudálni az allatt az Regimen allat, ha minden Rend meg romlot, mert In ostora az országon Esaj 3. 13. Populum meum Exactores sui spoliarunt, et Mulieres dominatae

³⁸ Közmondás. Mint a láncravert kutya hiába rágja mérgeben a láncot, úgy a nép is csak magában évdik. — ³⁹ A hires székely „szabadság”, melyért annyit küzdöttek. — ⁴⁰ Célzás a fejedelem esküjére. Tudtommal azonban csak 24 van. V. ö. Conditiones Celsissimi Principis Domini Domini Michaelis Apafi. Comp. Const. Reg. Trans. Pars II. Tit. 1. — ⁴¹ Asszonyi uralom, célzás Bornemisza Annára, a fejedelemasszonyra. Ebben téved a szerző, mert éppen ellenkezőleg a higgadt és tapintatos Apafiné igen jótékony hatást gyakorolt az ingatag jellemű fejedelemre, de hát, ez lehetett akkor a közfelfogás. Cserey is részben neki tulajdonítja Erdély romlását: „De így jár az a ház, — írja — hol a konty parancsol a süvegnek.”

sunt eis etc. Mulier est igitur ibi Caput viri, turpe vero ab ignobiliore sexu discere, nam quae docere didicit, Imperare didicit. Quare ex Regnō et Rerum Publicarum Regimine foeminas excludo, Secretum illa postulant, quod nemo prudens a muliere prodit Domus cura uxori credenda, quicquid nimirum Ancillarum et filiarum etc. Quid ultra magis?⁴²

VERITAS: Contemptusban lattam az Haza fiait, es az idegen Görögöt nagy becsületben, Azoknál van Erdelynek minden ország felé valo kolcsa, Göröge kincse, Öve Portussa, Aknai, Harminczadgyai!⁴³ Jai allig szaladék meg akarnak vala barmolni⁴⁴ engem is.

EXUL: Boldogságos szent Haromság, ez soha enek előtte Erdelyben nem volt. Mit beszélnek azért az Haza fiai? Aluszik az király, vasszont magyarul Asszonyom.⁴⁵

VERITAS: Lattam erdemes előkelő haza fiat, hogy süveg vetve járt az Görög után, egy darab soért,

⁴² Az első latin idézet Isaias profétából van véve: „Népemet sarcolói fosztogatják és asszonyok uralkodnak rajta“ III. 12. azután így folytatja a Bujdosó: Tehát ott (Erdélyben) asszony a férj parancsolója, pedig csunya dolog a gyöngébb nemtől tanulni, mert aki tanít, az uralkodik. Miért is az országok kormányzásából a nőket ki kell zárni, titoktartással jár az uralkodás, titkot pedig okos ember asszonyra nem bíz. Csakis a házvezetés bizandó az asszonyra, s mindaz, ami a cselédek és a leánygyermekekre vonatkozik stb. Hát aztán? — ⁴³ A görög kereskedők kibérelték az államtól a sóbányákat (aknák), vámokat és harmincadokat, s így kezökben volt teljesen a be- és kiviteli kereskedés, az utak, szorosok (az ország kulcsai, szorosai), a raktárok (portus). — ⁴⁴ Barmolni: baromszámba venni. — ⁴⁵ Ugy látszik a fejedelem nem lát és nem hall, a fejedelem-asszony pedig mással van elfoglalva (ruhát mángorol).

es két pénzára harminczadért,⁴⁶ Azt is láttam, hogy az Görög Czimerrel járt — s — jár ingyen gazdalkodnak, Posta lo szekeren jár és Uri titulust adnak neki.⁴⁷

EXUL: Mind ezek̄ micsoda ki menetelit gondollyák?

VERITAS: Igen rosszot és Hazájok̄ végső romlását.

EXUL: Miből remellyik azt a nagy gonoszt?

VERITAS: Ebből 1). Már kitanulta a Görög Erdelȳ minden jövedelmit, tudja honnet mi jöi, — s — mint hogy nyughatatlan jaro practicus elmeju emberek,⁴⁸ ma holnap meg arendályak az Fejedelemséget, vagy ha azt nem cselekszik is, mint hogy az Töröknek kezek labok, az mit nem tudtak is, mindeneket ki jelentik nekik, és mihelt alkalmatosságok adattik, büszt fognak az országra⁴⁹ — s — elviselhetetlen adot vetnek rea. 2). El fogyak az Hazafiainak minden jövedelmet es ha valami romlás követi az Hazát, ugy jár mint Alli Passa idejében, ki visszi akkor a Görög akkor minden it gyüitöt kincsit.⁵⁰

EXUL: Az Urak nem failallyaké Hazájokat?

⁴⁶ A magyarnak alázatosan (kalaplevéve) kell könyörögni, hogy valamihez jusson. — ⁴⁷ A görögök maguknak „salvus conductus“-t (cimer) eszközöltek ki a fejedelemtől, s így ingyen használhattak a „póstaló szekeret“, vagyis a községi előfogatókat, melyeket különben csak hivatalos személyiségek használhattak. Az előfogató a jobbágyi szolgálmányok egyik legterhesebb faja volt; igen sok visszaélés történt e téren, melyek ellen törvényt is hoztak, de végre nem hajtották. — ⁴⁸ Practicus elméjű: ravasz, fondorkodó, cselszövő. A praktikákról sokat olvashatunk Erdély régi történetében. — ⁴⁹ Büszt fogni valakire: ürügyet keresni és találni, hogy elveszítsék. — ⁵⁰ Így tettek a görögök Várad ostrománál (Ali basa idejében), s máskor is, ha baj volt, odább álltak. Az egyik *akkor* fölösleges.

VERITAS: Nem, mert meg vakitya az Ajándék az szemeket, el veszi szemek fényét az Görög arannya, es az szines materia.⁵¹

PEREGRINUS: Ugy hallom követed haza jött Erdelyből
Ne talam magad is a szam ki vetesből
Haza szandekozzal ennyi sok vesszélyből
Légy jo akarattal igasság szerzésből.

EXUL: Oh kevánt örömöm mikor lész a nékem
Vallyon mikor virad ream⁵² az nap Istenem
Hogy valaha legyen, nincsen reménségem,
Edes Hazám felől mert nincsen jo hirem!
Igassot hogy lely azzal nem biztatlak,
Mert az en követim sohult nem lathattak
Menyel teis próbald lassad ha talaltok
Papok — s — Professoroknál ha mit kaphattok.

PEREGRINUS: Légy jo egegységben utomra indulok.
Szent irás tanulo Pappok — s — Professorok,⁵³
Kik meg ekesitve tudomannyol vadtok
Hollandia kőszönt, es latot mint vadtok.
Igen emlekeztett altalom tőteket,
Kik ékes tudománt ő tölle vettetek,⁵⁴
Ily nagy szükségében őtet segelyétek,
Egy font igasságot neki szereztetek.

⁵¹ A görögök pénzzel (arany) és ajándéktárgyakkal (szines matéria) megvesztegették a főembereket. Ezután Veritas félrevonul, Peregrinus pedig, aki eddig a háttérben volt, ismét föllép. — ⁵² A vers miatt rám-nak olvasandó. — ⁵³ Peregrinus Bujdosó tanácsára a papok és más tanult emberekhez fordul, s mintha jelen lennének, úgy szól hozzájuk. — ⁵⁴ Hollandia a vestfáliai béke után nemcsak politikai tekintetben s anyagilag emelkedett a jólét legmagasb fokára, hanem a tudományok, művészetek (többi között a könyvnyomtatás) tekintetében is ekkor virágzott legjobban. Számos tanulni vágyó magyar ifjú ment ekkor Hollandiába. Erre hivatkozik Peregrinus.

Jai Istenem nincsen csak egy is közölök⁵⁵
 Nincsen ki még hallyon, be dugult az fülök
 Haladatlanúságra el fajult az szüvök
 Talám az lgasság el repült ő tőlök.
 Mert az mint beszélük kösztek nagy irigység
 Regnál gyűlölésséggel együt rut fősvénység
 Nagy göghre vagyodo fertelmes kevélység
 Egy mas ellen törő — s — vadallo szinesség.
 Nagy remenség alatt őket tanította
 Tudományat böven mérték nekül adta
 Minden bolcseségre oktatta — s — ruhaszta,
 Faratsagot töllek soha nem sainálta.
 El hadlak tüteket rut haládatlanök
 Maid egy . . . rongyos emberhez fordulök⁵⁶
 Ruhazatyan neki sok foltokat latok,
 Egy kis igasságot azok közt talállok.
 Egesseggel Bátya honnét jösz és ki vagy
 Egy font igasságra szükségem igen nagy.
 Talam foltad kozzi varottal azért adgy
 Jo arát meg adom csak a nélkül ne hadgy.
VERITAS: En veritás voltam ha halotad hirem,
 Justitia penig volt testem és vérem,⁵⁷
 A sok színű foltot ő értte viselem
 Miatta lön nékem igen nagy verésem.
 Mert futva szalada az minap házambann

⁵⁵ Hiába szólítja őket, egyszem jelenik meg. A tudomány embereit is elfogta a világ hiúsága, ők is csak olyanok, mint a többiek. — ⁵⁶ Végre is a háttérben meghúzódo Veritashoz fordul, kit nem ismer, mert az előbbi párbeszédet nem hallotta. E sorban egy szót (mintha cinez lenne) nem tudtam jól kiolvasni, s azért pontokkal jelöltem. — ⁵⁷ A Justitia a Veritas testvére, kit szintén pellengérré állítottak és kegyetlenül megkínoztak, azért nyegseg: nyög, jajgat.

Uldöklői előtt el buvék czelámban

Párt foga hogy lők sok verést tagomb
Miatta szenvedék sok foltot ruhámban,
Fejem is be tőrék ugy sem tarhattam meg,
Perengére vonván ruttul csapettek meg.

Ut félre vonatték nem hallod mint nyegsegh

S már irigy Privatum köztünk ruttul versengh.
Sőt azt is csudálom hogy mersz te it járn
Ismeretlen lévén ily bátron sétálni

Igasság nem lévén rad büszt fognak kenni

S edgút a Görögk Arendaban adni.

Nincsen itt igasság el kólt az Szabadság,
Ez két kardon alla régen Erdelyország.

Mindenik oda van, hatra csak romlotság

Fennekkel fordit fel szabadsagtalanság.⁵⁸

PEREGRINUS: Talam tréfák alitod⁵⁹ dolgomat, és azert tagadot annyira nékem penig egy barátom azt mondotta vala, ha masut nem találnék is, az Görögoknél találnék penzen, csak hogy nem ismerem őket, kérlek tegedet, ne szand faradsgot, jere el velē — s — keressük.

VERITAS: Am ha ketelkedel, el megyek im hol vadnak minden féle kereskedők, jarjuk el őket halod magad is, azt mondgyák nem egy fontot, de felet sem találunk. Latode im ez embert, ki velem suga, ne faradgyunk hejában, mert egy lotnak negyet reszit sem talallyuk,⁶⁰ mivel az

⁵⁸ Az igazság és szabadság volt régente Erdelyország alapja, védője, most mindenütt és mindenben a szabadságtalanság: erőszak, gonoszság, romlotság uralkodik. — ⁵⁹ Tréfának alitod: véled, azt gondolod, hogy tréfálok. — ⁶⁰ A háttérben feltűnnek a görög kereskedők, akik megsúgják Veritasnak, hogy náluk nem kapható egy csipetnyi igazság sem.

Polturával es Garassal mind ki hoztak Erdelyből.⁶¹
PEREGRINUS: Halottuk mű annak hirét — s — csudalkozunk rajta, hogy engedte meg azt az Ország, hogy az folyo penzt ki hordgyák, Milionál is több kárt valottak abban. Dücsökedéseket is hallottam az Görögökk̄ egy masnak azzal kérkednek, nincs egy Országban is oly boldog állapottyak mint itt.

ACTUS SECUNDUS.

PERSONAE:

Tres Graeci, Privatum Commodum, Commune Bonum, Nobiles Transylvani, Mercator Transylvanus, Collateralis.⁶²

PRIMUS GRAECUS: Rosz állapotunk van nekunk az Törökök közt, semminkel szabadassok nem vagyunk, más Országot kellene keresnünk, az hol job állapotra verekedhetnénk.⁶³

⁶¹ Alapos volt a panasz a görög kereskedők ellen, hogy az országban összegyűjtik az arany, ezüst pénzt és ötvösműveket, s azok helyében rossz rézpénzt vagy árukat hagynak, a jó pénzt pedig kiviszik az országból. Hiába hozták a törvényeket (Approb. Constitut. Regni Trans. Pars II. Tit. XVI.), a visszaélést nem tudták megakadályozni. Ismeretesek továbbá az erdélyi fejedelmek erre vonatkozó szigorú rendeletei is (pl. Bethlené 1618-ból és Rákóczy Györgyé 1632-ből a brassai ötvöscéh iratai közt). Az ötvösök pedig céhszabályaikban védekeznek ellenük. A poltura hitvány ércpénz a garasnak (3 Kr.) a fele.

⁶² II. felvonás, személyek: három görög kereskedő, Őnérdék, Közjó, erdélyi nemesek, egy erdélyi kereskedő, ki társ, kísérő (collateralis) néven szerepel. — ⁶³ Állapotra verekedni: I. főnebb állapotra menni.

SECUNDUS GRAECUS: Nagy adozás van rajtunk, de az mi nagyobb, egy tisztességes ruha nem merünk viselni, mint egy maszurák⁶⁴ úgy járunk.

TERTIUS GRAECUS: Mielőtt az mű nagy hírvű biradalmunk ő kezében jutott, mind ilyen siralmas állapotok voltak az mi eleinknek, jobbat mű sem remelhetünk.

COLLATERALIS: Tudgya az Török, mint kel veletek bánni, ismér jól tüteket, intus et in cute,⁶⁵ tudgya hogy nyughatatlan tökeletlen nyagra vagyódo elméjük voltak ab initio,⁶⁶ es az hol modgyak talallyatok, mint az Jesuiták vizet zavartak⁶⁷ az bekességet bontogattatok, az hol mi haszon van, magatoknak vendicálljátok,⁶⁸ az igazságos adományt meg vakítottatok, — s — azért nem bocsát szajatokra.⁶⁹

PRIMUS GRAECUS: Azon kellene gondolkozunk, mellyik orszagra kellene mennünk.

SECUNDUS GRAECUS: Ugy halottam Havasalfölde — s — Moldova jó Annyok volt elejtől fogva az Görögök.⁷⁰

⁶⁴ Maszurák: maszkura, maszkos figura. — ⁶⁵ Intus et in cute: kívülről-belülről jól ismer titeket. — ⁶⁶ Nyagra vágyódo elméjük: nagyratörő, itt inkább nagyravágyó. Ab initio: kezdettől fogva. — ⁶⁷ És ha alkalom van rá a zavarosban halásztok, mint a jezsuiták. Itt Collateralis az általános véleménynek ad kifejezést, melyszerint a jezsuiták is mindenütt bajt csinálnak. — ⁶⁸ Magatoknak vindikáljátok: magatoknak tulajdonítottok, vesztetek. — ⁶⁹ Az igazságos adományt megvakítottatok. Nehezen érthető mondat. Valószínűleg azt akarja mondani, hogy a javaknak igazságos felosztását lehetetlenné tesztitek, megvesztegetvén azok kezelőit. És ezért tart titeket a török pórázon. A madarat szárnyára, a háziállatokat szájára, szabadjára szokták bocsátani. — ⁷⁰ Havasalfölde: Oláhország.

TERTIUS GRAECUS: Igaz dolog jól volt egy üdőben, mert csak hamar nagy emberekke lőttének, az Bojerságnál elsőbnek,⁷¹ minden jövedelmivel az Orszagnak birtak, de egy néhány esztendőben rutul bannanok velek, sokakat meg ölének, sokak is mindenekből meg fosztatván ki csaptak az országból.

COLLATERALIS: Mert be szinlettetek volt magatokat, s — nem elegettetek meg magatok sorsával, hanem tisztetek vettetek, — s — tű kezdettétek idegenek lévén, az Hazafiaikk̃ parancsolni, ha hol mi jövedelem volt, azokat meg arendaltátok, végre eszekben vévén az Bojérok, hogj ha mindenekben mentek el, ök meg megnyomorodnak, sőt Országok is el vész, azért ugratták meg kurtát.⁷²

HOLLANDIA INQUIT: Canem aliquando partu gravidum, locum a Pastore precario petiisse, in quo pareret, quo obtento, iterato petiisse, ut sibi educare in eodem catulos liceret. Ad postremum adultis catulis, fulta domestico praesidio proprietatem loci sibi vendicasse. Non aliter Graeci, qui nunc Inquilini videntur apud Transylvanos, aliquando Dominos Regionum futuros.⁷³

⁷¹ Bojerság: boérok vagy bojárok az oláh nemesek, föld-birtokosok. — ⁷² Tisztetek vettetek: tisztségeket, hivatalokat. Ha mindenekben mentek el: ha mindent ti foglaltok le magatoknak. Megugratták kurtát. Közmondás: kikergették, mint a kutyát szokták. — ⁷³ Hollandia is közbeszól, s egy kis változtatással Aesopus meséjét mondja el a tolakodó kutyáról: A kölykedző kutya egy alkalommal helyet kért a pásztortól, hol kölykeit lerakhassa, ezt megnyervén újból azt kérte, hogy ugyanott kölykeit fel is nevelhesse. S mikor ezek felnevekedtek, bizván azok segítségében, a helyet magának követelte mint jogos

Nyisd fel szemed Broder
Ne szakadgyon kettő az Herder
Mert tudgya jól az Görög Heveder
Varasodban léssen az selyember.⁷⁴

PRIMUS GRAECUS: Melyik Országod jovallanad tehát?

TERTIUS GRAECUS: Kereskedő embernek nincsen job Erdélynel, mert vérrit vészik az Asszonyk, még sem hal meg, de ugyan ki gyártyák az Bőröket.⁷⁵

SECUNDUS GRAECUS: Micsoda Nemzet lakja, es az Görögségk micsoda allapattya van ott?

TERTIUS GRAECUS: Magyarok lakják egj részit, allapat jo van igen, csak pénzünk legyen, mindent magunkévá tehetünk, a pénznek szereteti nagy van köztök, kész Apjára, Anyára támadni az pénzéért, böcsületünk igen nagy van köztök, az köntösökk az szépit viselünk, mint egj Urfiak ugj járunk, es ha nem ismernél, nem tudnád meg választani az Tanács Urtól.⁷⁶ De az Asszony Emberek is nagy jo akarattal vadnak hozzánk, ha mit az Uraknál végben nem vihetnének

tulajdonát. Hasonlóképpen a görögök is, akik most csak zselérek Erdélyben, nemsokára annak urai lesznek.

⁷⁴ Broder: Bruder, így szólítja a hollandiai vándor Erdély lakóit. Herder: nyáj? tűzhely? vagy valami ruhanémű, melyet a görög heveder szorit? Nehezen érthető hely, körülbelül ezt jelenti: Vigyázz magyar, ne bocsásd a házadba a görögöt, mert végül ő lesz az úr (ő fog járni selyemben)! — ⁷⁵ A görögök nem is felelnek a közbeszólásokra. Vérit vészik az asszonyinak: kifosztják mindenéből; kigyártják a bőrüket, sinonim kifejezés: a bőrért is lehúzzák (egy rókáról két bőrt), vagyis ugyancsak értik, hogyan kell silány holmival az asszonyok pénzét kicsalni. — ⁷⁶ Nem úgy mint Törökországban, itt valóságos urak leszünk!

is, eő általok mind végben vihettyük egj főre
valo Patyalatért.⁷⁷

PRIMUS GRAECUS: Oly helyt szeretem én lakni, vad-
naké szép Aszszonyok?

TERTIUS GRAECUS: Abban sem léssen fogyatkozásunk,
csak hova hamaréb vigjunk minden féle uyab
ocso marhákat, csak az szine legyen megh, ha
igen jo nem leszen is, mint el kél az Materia.⁷⁸

SECUNDUS GRAECUS: Kivel kellene ott Barátságot vet-
nünk⁷⁹ előszer?

TERTIUS GRAECUS: Egj Urat hinak Privatum Commo-
dumk, csak azt magunkéva tehessük, minden
kévánságunkat végben viszi. [Privatum

COMMUNE BONUM:⁸⁰ Rongyos házam jóvát szomjuzzo
Szabadságot ronto fertelmes Commodum

Nincs miattad immár sohult semmi Justum

El költezzed innét az Publicum Bonum.

Hogy vagy régi ékes Nemessi szabadság?

Hol vagj hazam jóvát szomjuzo Magyarság?

Nem esset te benned soha ily csorbaság

Mely miá is követ utolso pusztaság.

Lásd Chronikaidot Corvinustol fogva

Miben forgat dolga Erdélynek az olta

Egesz Ezer hat száz hatvan egyik dolga

Nem volt, mint azolta romlat szabadsága.⁸¹

⁷⁷ Főre való patyolat: egyszerű vászon fejkendő. — ⁷⁸ Marha, materia: árú, portéka. — ⁷⁹ Barátságot vetni: kötni. — ⁸⁰ Il. jelenet: a megszemélyesített Közjó, majd az Őnérdék is föllép. A színhely Erdélyország egy városa. — ⁸¹ Corvinus: Mátyás idejétől kezdve, a krónikák tanúsága szerint, ilyen fölfordulás, pusztulás nem volt, mint most van. A fordulat 1661-ben állt be, mikor az egymással versengő fejedelmek (Rhédei, Barcsay, Kemény, Apafi) az országot végveszélybe döntötték.

PRIVATUM COMMODUM: Mit sirsz barátom Commodum?

COMMUNE: Hogy Annyád méhében nem vesztél el, bánom.

PRIVATUM: Miért? Nám senkit sem bántok.

COMMUNE BONUM: Nem bantosz kardaddal de artasz [tanácsal

Meg vakitosz sokat Ajándék Arannyal

Az igazat agyon vered hamissággal

Szép szabadsagunkat szabadságtalansággal.

Te miatad vész el Erdelynek Országá

Kincse Urasága, minden gazdagsága.

Az nemes fiakk réghi szabadsága

Mert ezekre czeloz Görögok szandeka.⁸²

TRES GRAECI: Immár Erdelyben vagyunk,⁸³ mennyünk el az Urhoz, vigyunk Ajandekot. Az Görögök Campania Urasagodnak ennyi ajandekot mutat ez mellet minden jo akarattyát ajanlya, kereti azon, legyen jo akarattal Uroságod, mivel Erdelynek nagy hirét halottuk, azert jöttünk, hogy itt lakásunk lehetne.

PRIVATUM COMMODUM: Az ajandékot böcsűlettel vettem, csak erthessem, mire van szükségtek, örömet szolgállok azért.

GRAECI: Az Aknakot és portust akarnok meg arendálni, szerezze nekünk Uroságod.

PRIVATUM COMMODUM: Vegben viszem, de ugy hogy en is legyek társ velletek.

GRAECI: Az Országk, Fejedelemnek meg adgyuk az

⁸² A görögök mikor a nemességet vagyonából kifosztják, jogait is elveszik. — ⁸³ A három görög kereskedő is elérkezik Erdélybe, s egyenesen Önérdékhez fordulnak, kit gazdagon megajándékoznak. III. jelenet. Campania = társaság.

őveket. Urosagodnak is meg adgyuk őt száz tallért.

PRIVATUM COMMODUM: Mert mű tizen vagyunk, kik edgyet értünk, es egy akaraton vagyunk, ha mindennikünknek egy aránt nem adtok, haszontalon leszen, mert ha egyikünk vegben viszi, masikunk el rontya.

GRAECI: Meg adgyuk mind az tiznek őt őt szasz tallért, — s — annak felette az Orszagk az Fejedelemnek is az 25 ezeret. Hai hai igen jól halgatom vala en.⁸⁴

PRIVATUM: Csak foglallyátok el.

GRAECI: Ismet ajandekot hoztunk⁸⁵ — s — azon kérnök Urosagodat az Harminczadat szerzenékünk arendában, szasz aranyot szereünk Urosagodnak — s — az Asszonk egy szoknyanak valo materiát — s — egy függőt.

PRIVATUM: Bizátok réám, azt is végben viszem.

GRAECI: Istennek hála mindeneket magunkéva tettünk, jer jadzunk kártyát.⁸⁶

PRIMUS: Oszod Barátom.

SECUNDUS: El osztom, felső legény a tronff.

TERTIUS: Mienk a nyereség, osszod.

⁸⁴ Ezt az egyik görög — talán a harmadik — mondja, még pedig szinpadí nyelven: *félre*, s azt akarja vele mondani, hogy csakugyan úgy van a dolog, amint hallotta, Erdélyben pénzzel mindent el lehet érni. — ⁸⁵ Mikor látják, hogy oly jól sikerült a dolog a sóbányákkal, most már a harminczadot is bérbe veszik. — ⁸⁶ IV. jelenet. A görögök magukra maradnak és szerencsésen sikerülvén a tervbevett üzlet, kártyázni kezdenek. Az úgynevezett magyar kártyával játszanak, olyan „máriás“-féle játékot, ahol egy kártyát kitesznek s az a „tromf“, aki többet visz, azé a nyereség. Collateralis itt is kellemetlenkedik nekik, de ők számba sem veszik.

COLLATERALIS: Van hirünk, hogy Görög a felső le-
gény az tronf, es tiétek az nyereség, mert ma-
gatokévá töttetek minden jövedelmit Erdelynek,
tietek az Aknak, Portus Harminczadok, van hátra
csak, hogy a Szászok Dézmát arrendalyatok,⁴⁷

⁴⁷ A szászok sokáig távol tudták tartani városaiktól a görögöket, de a XVIII. század elején oda is befészkeltek magukat. Igen érdekes adatokat találtam idevonatkozólag ugyancsak a Monterus gimnázium levéltárában (f. 7. II. 144. sz.), ahol valóban beigazolódott Aesopus fentebbi meséje. U. i. a görög kereskedőknek a régi időkben Szeben városába még belépniök sem volt szabad, hanem Törökországból hozott áruikat a veres-toronyi szorosban cserélték be a szebeni kereskedők bécsi és más egyéb holmival. Idők folytán azonban, különösen miután belső zavarok miatt a Béccsel való közlekedés megszűnt, s hogy az 1654-i pestisben igen sok szebeni kereskedő elpusztult, a város bizonyos feltételek alatt megengedte nekik egy időre a letelepedést. E föltételek között ott találjuk, hogy magukat tisztességesen viseljék, esti 8 óra után az utcákon ne járkáljanak, élelmüket a piacról napról-napra vegyék, istentiszteletet nem tarthatnak, iskolát nem állíthatnak stb. Lassankint azonban egészen otthonosan érezték magukat a városban, a föltételeket nem tartották be, úgy hogy a városi tanács kénytelen volt 1726-ban ellenük erélyesen fellépni. A görögök pedig panaszukkal a guberniumhoz fordultak, s előadták, hogy a város milyen kegyetlenül bánik velük, pedig ők mennyi hasznot hajtanak a városnak és államnak; hogy sehol a világon így nem bánanak a kereskedőkkel stb. De a város sem hagyta magát, s kimutatja, hogy a görögök nemhogy hasznot nem, sőt inkább kárt okoznak a városnak és az országnak, mert a kölcsönkért pénzekkel igen sokszor megszőknek; az arany és ezüst pénzt kiviszik az országból; ha ők nem vennék bérbe a vámokat és harmincadokat, idevalók vennék ki és a nyereség itthon maradna; hogy Bécsben is ilyenformán vannak megrendszabályozva. Különben is csak egy időre engedték be városukba, most már van elég hazai kereskedő, Bécs felé is nyitva az út, nincs tehát rájuk szükség. De ha a gubernium mégis megengedné nekik a kereskedést, szorítsa őket arra, hogy csak a vásárokon árulhassanak, aranyat, ezüstöt kivinniök nem szabad, áruikat legfőképp cserébe adják, a kölcsönért az egész „Kompánia“ felelős, erről adjanak rever-

mellyet is úgy hiszek, végben viztek nem sokára,
az mint indult valujan.⁸⁸

PRIMUS GRAECUS: En osztom tők két szem a tronff.

SECUNDUS GRAECUS: Tronff ki tagodatlan, Enyim a
nyeresség.

COLLATERALIS: Vala hirével Asszonyomk̄, hogy tők
két szem a tronff, a süvegnek valo nyusztanak,
— s — a szoknyanak valo Posztonak, kit ajan-
dekon adál, kép személyel meg vöd tők két
szemmel az áráat.⁸⁹

TERTIUS GRAECUS: Hadgyuk békét az jateknak, mert
az mint latom vásárlók jönnek.

PRIMUS NOBILIS :⁹⁰ Jerünk vasarlani az Görögekhez, azt
mondgyák sok szep ui materiával érkeztek.

SECUNDUS NOBILIS: Mennyünk el bár, de en nem tu-
dok vasárlani tőlők az Felesegem mindenkor
olcsoban vásárol túlők.⁹¹

PRIMUS GRAECUS: Mit vásárol kegyemed.

PRIMUS NOBILIS: Hol mi uj marhakot nezegettünk.

SECUNDUS GRAECUS: Az en Satoromban mindenfele
uj materiak vadnak.

zálist, s azt mindnyájan irják alá. Hasonló szellemben ir föl a
szebeni kereskedők „societas“-a is. A gubernium a statusquo
mellett döntött, tehát a görögöknek adott igazat.

⁸⁸ Válúján indult: amint az előjelek mutatják, ez is meg-
lesz. A fát szokták a havasokban csatornán, válún lecsúsztatni.
— ⁸⁹ Tők két szem: tők disznó (ász). Kép személyel: festett figu-
rával, azaz a tők két szemmel. E hely értelme Collateralisnak
alábbi megjegyzésével összevetve az, hogy a görög kereskedők
az asszonvokat, leányokat elcsábították s igaz, hogy olcsón vagy
ingyen vásároltak, de pénz helyett erényükkel fizettek. Ezért
mondja Collateralis az oktalán férjnek, hogy inkább fizessen rá
valamit az árura, hogysem feleségét küldje a göröghöz. — ⁹⁰ V.
jelenet. — ⁹¹ Az egyik *tőlük* fölösleges.

SECUNDUS NOBILIS: Mű erős⁹² emez velenczei materia?

SECUNDUS GRAECUS: Meg alkuzom k̄gd̄el csak 80 tal-
leron szoknyák valot.

SECUNDUS NOBILIS: Nincs most annyi penzem.

SECUNDUS GRAECUS: Meg hiszem én k̄gd̄et Ezer tal-
lerig.⁹³

SECUNDUS NOBILIS: Nem igen tudok hozza, az Fele-
segemet küldöm ide, alkudgyék meg k̄gd̄ véle.

SECUNDUS GRAECUS: El varom ő k̄gl̄met.

COLLATERALIS: Nem banya a Görög, esztelen, ha
Asszonyomot küldött, olcsoban is oda adgya, de
inkab adnál magad többet vagy 20 forintal.⁹⁴

PUBLICUM BONUM: Hol vagy Diogenes, hol van a
[lampasod,

Most kellene bizony hogy ha volna masod,
Nap fenyen gyertyánál kezd el vizsgalatod,
Ha talasz ki szama romlot szabadsagod.⁹⁵

Hol vagy Mátyás király regi igassággal.

Ki meg koronazod Magyarat szabadsággal.

Közléd nagy hiredet az egész vilaggal,

Nem lőn tarsasagod soha Privatimal.

Bethlen Fejedelem sem neszte hasszonra.

Minden gondgya neki vala Publicumra.

Testamentuma is meg maradatunkra

Czelezza az reghi szép szabadsagunkra.⁹⁶

⁹² Mi erős: mit ér? mennyibe kerül? — ⁹³ Meghiszem 1000 tallérig: ezer tallérig hitelezek. — ⁹⁴ Collateralis ismét egy csipős megjegyzést tesz félre, s ezzel az V. jelenet is befejeződik. A VI. és utolsó jelenetben Publicum Bonum adja elő nagy monológját. — ⁹⁵ Ha ugyan találsz csak egy igaz hazafit. — ⁹⁶ Bethlen testamentuma: politikai végrendelete, melyben nyílt vallomást tesz hitéről, s hálát ad Istennek, hogy mig ural-

Gondold Rakocziak kik nem Hazafiak
 Voltak, meg is böcsben nálok nemes fiak
 Nem misztikalottak akkor Görög fattyak
 Nem mertek szollani Privatumos Urak.⁹⁷
 Tavul esek Hazánk szép szabadságától.
 Meg rontotték abban Görög Companiától.⁹⁸
 Nincsen ki failallya, mert az Ajandéktól
 Meg vakult minden rend sarga szín aranytól.
 Serkeny Magyar Nemzet szand szabadsagodad.
 Tavul felt jovendő vevő romlassodot.
 Nézd jól az végére ne roncs magzatattod.
 Allics fel nemessi praerogativadod.⁹⁹
 Ircs ki Nemzetedből idegen fiaokt
 Hazajok vesztette rut Görök fatyokot.
 Kik Graekanizálni tanitak Hazankat
 Es Graeca fidesre Nemes Fiainkat.¹⁰⁰

kodott, „ellenséges lovak lábai hazánknak földét nem tapodták“. Intelmeket ad feleségének, öccsének, a tanácsosoknak és az egész országnak, legyenek „egyesek“, „ne practikáljanak“; tartsanak ki a török mellett; a religio felett ne veszekedjenek! Történelmi visszatekintésében azt mondja, hogy a magyar csak addig volt boldog, míg nemzeti királya volt s „eleitől fogva semmi inkább nem vesztette a mi szegény hazánkat . . . mint az magunk között való ördögi irigység, halálos gyűlölség, rettentés Pártütések, Fejedelmekben való válogatások, melyekben nagy arultatások és abból nagy Familiakk elfogadások következett, azonban az ország is efféle állapottyában utolsó romlásra jutott.“

⁹⁷ A Rákócziak — I. és II. György — nem hazafiak, mert nem erdélyiek, evvel természetesen nem akar róluk rosszat mondani. E sorokból is kiolvasható, hogy szerzőnk erdélyi származású volt. Misztikálni: zavart csinálni. — ⁹⁸ Erdély nagy romlásának főokát a görög compania (társaság) működésének tulajdonítja. — ⁹⁹ Távol félt jovendő: itt van az, melyről azt hiszed, hogy még messze van. Nézz a végére: gondold meg, mi lesz ennek a vége! Nemesi praerogativák: előjogok. Serkeny, szánd, nézd, roncs, állics és alább ircs mind felszólító alakok. — ¹⁰⁰ Graecanizálni: csalni, ámitani. „Graeca fides, nulla fides“ mondták a régiek.

Oh ki rut gyalazot ha jól meg gondolnad.
 Hogy ily Czigány Nemzet Magyar neked komad
 Meg az Urakk is Sogorod es Batyad.
 Attyad fia soknak es fogadat Attyad.¹⁰¹
 Egy linean futnak az Nemessegből is
 Meg dult sok fő rendet mar az Jóságbol is
 Kencsed ki volt öve — s — két áran veszi azt is
 Ugy veszi hogy nem jut hozza Onokád is¹⁰²
 Mint szinten az tyuknak hogy maga monyabol.
 Csinályak az levit, ugy Görög te jodbol.
 Szerez ő maganak nemességet abbol
 Veled el erkeszik szinten Uraságbol.¹⁰³
 Elmém revocálom itt tobbet nem irok
 Szép szabadsagunkon mert hej abban sirok
 Gondolt az jövendót, — s — tobbet is találtak
 Effelit, mellyekért rám nem jöhet áttok.¹⁰⁴

Datum in Lelesz 6 Idus May A 1668.

Ex Societate Jesu

Johānes Vilhelmus Doctor Poeseos.

* * *

¹⁰¹ Oh, ki rut gyalázat; óh, mily rútgyalázat. Cigány nemzet a görög, mert vándorol, nincs állandó lakása. Atyafia soknak és fogadott atyád: nagy szégyen, hogy az ilyen hazátlan néppel rokonságba keveredtek, s hozzá még a büszke nemesség is. — ¹⁰² Egy linean futnak: együtt haladnak, tartanak. Meg dult sok főrendet: tönkretett, jószágait elfoglalta. Két áron veszi, nagy áron, hogy soha vissza ne válthassák. — ¹⁰³ A te pénzedből uraskodik és esetleg még nemességet is szerez magának. Elérkezik veled: utolér, sőt fölülmul, nagyobb úr lesz, mint te voltál. — ¹⁰⁴ Elmém revocálom: befejezem, pedig még sokat irhatnék. Nézzetek jól körül, gondoljátok a jövőre, s magatok is be fogjátok látni, hogy még több is van ilyenféle megróni való, s nem fogtok rám haragudni, mert igazat irtam.

Eljutván így a dráma végére, csak sajnálhatjuk, hogy szerzőnk még egy pár ilyen jelenetben nem ismertette a többi bajokat is, pedig ő maga mondja az utolsó sorokban, hogy volna még elég írni valója.

Most pedig rátérve a dráma egyes jellemző sajátosságaira, konstatálhatjuk, hogy a másoló a központozásra nem fordított elég nagy gondot, gyakran elhagyja a vesszőket, pontot, kérdőjelt és az ékezetet.

Íráshibákat is találunk bőven, ilyenek: kiüzetetem (kiüzettettem), szeretett (szeretet), követtem (követem), gyűjtöt (gyűjtött), hálom (hallom), esset (esett), mételyd (métélyed), rajta (rágta), láson (lásson), vessző és delő (vesző és dülő) fél, allat (alatt), nyagra (nagyra), szama (szánná) stb. Az ilyenek pedig: csogolgot (csokolgot), kérdet (kérded), sirz (sirsz), faradsagot (fáradságod), failallyák (fájlalják), vakitya (vakítja), halljon (halljon), adgy (adj), rontya (rontja), incs (ints), ruhászta (ruházta) stb. azt mutatják, hogy szerzőnk, úgy mint kortársai is, a fonetikus írásmódot követte (y-nista).¹

Latin szókat is bőven találunk a szereplők nevein kívül, ilyenek: materia, conditio, contemptus, linea, graecanizálni, vindicálni stb. Sokkal fontosabbak azonban ezeknél azon szavak, kifejezések és tájsházások, melyek — hogy úgy mondjuk — Johannes Vilhelmus saját külön kis szótárát alkotják. Ezek közül több szó sem a „Nyelvtörténeti“ sem a „Tájsházában“ nincs meg; egyik-másik pedig ma már kiment

¹ Különben még e korban megállapodott írásmód nem volt. Másolónk is hol gy-ét, hol gj-t ír; ő és ő egyformán használatos. Ugyancsak használja a rövidítéseket is pl. k̄ = nak, nek, vele = velem, ln̄ = Isten stb.

a használatból s így ezeket is felemlitem az alábbi kis gyűjteményben :

Barmolni: barom számba venni.

Magurálni: mángorolni.

Harminczad: megvámolt áru, fűszer.

Maszurák: maszcura, maskara, álarczos, nevetségés figura.

Asszony ember.

Marha: vagyon, holmi.

Végben visz: ma végbevisz.

Nám: no lám! Pedig.

Talám: talán.

Szabadságtalanság: önkény, jogtalanság; szabados: szabad.

Czéloz: irányul.

Két szem: ász, disznó a magyar kártyában.

Ki tagadatlan: el nem tagadható, bizonyos.

Érős: érő.

Maradatunkra: megmaradásunkra, hogy fönmaradhassunk.

Misztikálni: zavart csinálni, magát bele ártani valamibe.

Tyuk mony: tojás.

Szines: tarka, fényes, csillogó.

Szineskedés: képmutatás, beszínleni: behizelegni.

Alit: vél, gondol.

Hatalmazik: fejére nő másnak.

Czimer: *salvus conductus*, a fejedelem kiváltságsevele.

Vesztégség: nyugalom, a veszteg főneve.

Practicus elméjü: furfangos, cselszövő, álnok.

Nyegség: fájdalmában nyög, jajgat.

ből, hogy mily hatással lehetett a vele együttérző kortársaira! Mert ha színpadra nem került is e darab, kéziratban valószínűleg hamar elterjedt az elégedetlen hazafiak között. A közhangulatnak adott kifejezést ezen iskolai dráma, s az ilyen műveknek mindig meg van a kívánt sikerük. Az a kép, melyben a görög kereskedők visszaéléseit rajzolja és különösen a kártyázás és vásárlás jelenete valóban eleven és drámai. A hollandi vándor panasza, Veritas és Commune Bonum kesergése, melyek többször ódai szárnyalást vesznek, tulajdonképen mind csak a hazafias bánat és kétségbeesés kifakadásai, Bujdosó (vagyis a szerző) szól általuk hozzánk.

És ha nincs is e drámában összefüggő esemény, alapeszméje, vezérgondolata tisztán áll előttünk, hiszen többször is kifejezésre jut a jelenetek folyamán. Valóságos vészkiáltás, ébresztő szózat volt e művecske, mely erdély magyar lakóit halálhozó álmukból akarta fölzavarni, hogy öntudatra ébredvén rázzák le magukról az élősködő idegen elemeket s állítsák vissza a rég óhajtott szabadságot! Nagyon közelrokon tehát e dráma alapeszméje Zrinyi Áfiumának és Sirmalmas Panaszának célzatával. „Ne bántsd a magyart“ kiáltja Zrinyi nagy Magyarországon, „Serkenj Magyar Nemzet“ visszhangzik reá a bérces Erdélyben. Mert hogy Erdély számára iródott ezen politikai célzatu iskolai dráma, ki kételkednék azon? Amaz a külső, ez a belső ellenségek ellen tüzel.

Ime végre egy hazafias tárgyú iskolai dráma a XVII. századból, a milyent már régen óhajtottunk! Erősen hiszem, hogy még több is hever elfeledve és elrejtve a különféle levéltárak poros aktái között s

hasonlóképen reményelem, hogy az újabb történelmi kutatás igen sok ismeretlen adatot fog napfényre hozni az iskolai drámára vonatkozólag, úgy hogy sok tekintetben meg fog változni azoknak irodalomtörténeti képe. Nem akarok én itt az iskolai dráma történetével foglalkozni, de nem mulaszthatom el az alkalmat, hogy itt is néhány megjegyzést ne tegyek, annál is inkább, mert már néhány téves vélemény az irodalomtörténeti kézikönyvek útján a köztudatba is átment.

Tudjuk, hogy az iskolai drámát a humanisták alapították — legismertebbek Reuchlin darabjai „Sergius“ és „Hanno“ 1496/7-ből — első és főcélja tehát a klasszikus nyelvek ápolása volt. A protestánsok mindjárt kezdetben igen melegen felkarolták — Melanchton, Celtes — s később hitvitázó célokra is felhasználták a drámai formát — Sztarai Mihály. — Két dolgot kell azonban itt konstatálnom, amit irodalomtörténetiróink is sokszor figyelmen kívül hagynak: először, hogy Sztárai darabjai nem igazi iskolai drámák, — aminthogy nincs is tudomásunk arról, hogy valahol előadták volna — hanem dramatizált hitvitázó művek; s másodsor, hogy nálunk sem a protestánsok alapították meg az iskolai drámát, hanem csak fejlesztették és terjesztették. A humanizmus ugyanis Magyarországon is nagyban virágzott, fel kell tehát tételoznünk, hogy Terentius és Plautus darabjait és esetleg más bibliai tárgyú színműveket úgy mint a külföldön, hazánkban is előadtak a katolikus iskolákban.

E kérdés még azonban kutatókra vár. Megkezdem hát mindjárt én magam néhány ismeretlen adattal a *brassai* régi számadáskönyvek és krónikák alapján.

Mikor Honterus János, a protestantizmus tudós megalapítója Brassóban 1543-ban megszerkeszti „Constitutioit“ a brassai iskola részére, abban a többi között elrendeli, hogy az iskola évenként két szindarabot adjon elő.¹ Már ezen rendelkezés is azt mutatja, hogy az iskolai előadások eddig sem voltak ismeretlenek Brassóban, ő azoknak csak számát és módját szabályozza. Abból, hogy az iskolai színelőadások számát kettőben állapítja meg, nem tudjuk, vajjon eddig több volt-e vagy esetleg kevesebb?² Abból azonban, mikor elrendeli, hogy az előadásokból (különösen a komikus szerepekből) senki magát ki ne vonja, világosan következik, hogy addig is voltak ilyen előadások, s hogy ezen intézkedésre szükség volt, amint az alábbiakból is ki fog tűnni.

Bayer³ Abel Jenő után azt mondja, hogy a legrégebb iskolai színelőadás Bártfán volt 1553-ban. A brassai számadáskönyvek azonban *jóval régebbi* előadásokról emlékeznek meg. Így 1542-ből azt olvassuk, hogy a tanulóifjúság farsang végén színelőadást tartott, amely alkalommal a város gazdája a tanácsurak megbízásából 2 forint jutalmat adott a diákoknak.⁴ Kár, hogy a darab címét nem közli a rövid feljegyzés.

¹ A „Constitutio Scholae Coronensis“ 14. pontja így hangzik: „Comoediae duae semper institutae habeantur, nec aliquis maiorum ab officio personae comicae sit exemptus.“ Dück: Geschichte des Kronstädter Gymnasiums. 124. l. — ² A brassai iskolában ugyanis többféle iskolai ünnepség volt évenként, volt-e ilyenkor mindig színelőadás is, erről nem szólnak adataink. Ezeket az ifjúsági ünnepségeket esetleg majd más alkalommal ismertetjük. — ³ Bayer József: A nemzeti játékszin története. I. 29. l. — ⁴ „Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt“ III. k. 157. l. Stadthannenrechnung: „Ante Carnisprivium studiosi egerunt 1 comoediam, quibus dedi ex comissione dd. fl. 2.“

Év végén a városi tanácsurak szerencsésen befejezván a számadást, nagy lakomát csaptak a városházán, amikor is a diákok rendesen megjelentek, hogy énekükkel megtiszteljék a városi hatóságot, mint az iskola fenntartóját. Erről két adatunk is van, az egyik 1542-ből és a másik 1545-ből. Ilyenkor sem mulasztják el, hogy a tanulókat megjutalmazzák.¹

1550-ben ismét egy ifjusági előadásról van szó, mely bejegyzés azért is nagyfontosságú, mert a darab címe is meg van említve. Ugyanis a diákok ez évben farsang hétfőjén a tanácsházban Kain és Ábel történetét adták elő.²

A későbbi évekből is maradtak fen érdekes feljegyzések. Így I. Teutsch krónikájában az 1706. évről vonatkozólag azt olvassuk, hogy ezen évben a tanulóifjuság a Macchabeusokról adott elő egy iskolai drámát.³ 1713-ban pedig M. Gassner rectorátusa idejében a *dusgazdag ember* történetét játszották, de az előfordult rendetlenségek miatt az akkori plébános, Neidel Pál az előadásokat egyszer és mindenkorra betiltotta.⁴

Ezen adatokból kitűnik tehát, hogy Brassóban az iskolai dráma már a protestantizmus előtt is és

¹ „Quellen etc.“ III. k. 183. l. 1542. dec. 18. Cantori et scholasticis, qui post datam rationem inter prandendum in consistorio cecinerunt, bib. fl. 1. U. o. 288. l. 1545. dec. 16. Cantori et studiosis sub prandio in praetorio canentibus, bib. fl. 1. — ² Quellen. III. 542. l. 1550. fer. 2. Ante carnisprivium D. ludi-directori, quod comoediam seu potius Abel per Cain occidi (!) in praetorio egerunt fl. 2. pro 4 oct. vini ibi bibitis asp. 6. —

³ Quellen IV. 120. l. 1706. In diesem Jahr wird in der Stadt die Comedie von den 7 Makabäischen Söhnen gespielt durch die Studenten. — ⁴ Dück i. m. 39. l.

azután is a következő századokban nagy szerepet játszott az ifjuság nevelésében. Kiolvashatjuk azt is, hogy e darabokat a városházán adták elő a tanács és az egész város előkelőinek jelenlétében. Az egyik előadás mindig farsang utolján volt. A dráma tárgyát legtöbbször a bibliából vette (Kain és Ábel, a Macchabeus testvérek, s valószínűleg a harmadik is: A duszgazdag és a szegény Lázár története). Wagner Bálintnak, a nagytudományu XVI. századbeli brassai rectornek és plébánosnak iskolai drámája pedig „Amnon incestuosus” címmel 1549-ben jelent meg nyomtatásban Brassóban.¹ Az előadások nyelve — legalább régebben — a latin volt, ami tekintve az akkori idők latinos műveltségét, nem okozhatott nagy nehézséget a megértést illetően. Az előadásokat itt is az iskola tanárai rendezték. Az iskola feje a rector volt, mellette tanított még két lector, amannak fizetése a városi számadások bizonyossága szerint a XVI. században évi 100, ezeké 50—50 forint volt.² 1547 és 48-ban *Dominicus* volt a rector, 1549 és 50-ben pedig *Jacobus Kvsdensis*. Ennyit a brassai iskolai drámáról.

Még egy dolgot említek itt fel. Lépten-nyomon olvashatjuk, hogy a jezsuita drámák milyen nemzetköziek; hogy mind latin nyelvűek, magyar csak elvéve fordul elő, hogy csak 1753 után kezdenek magyarosodni stb. Ha aztán utána járunk a dolognak kisé, hogy valójában alig ismerünk egy-két jezsuita drámát, a többinek csak címeit tudjuk, és a címek is csak 10—12 iskolából vannak összegyűjtve (44

¹ Trausch: Schriftsteller Lexicon III. k. 471. l. Nagy kár, hogy ez a darab elveszett. — ² A pénz akkori nagy értékét tekintve, ezen fizetés jóval fölülmulta a tanárok mai fizetését.

közül). E címekről pedig tudvalévő dolog, hogy nagyon hiányosak, hogy a latin cím nem jelent mindig latinnyelvű darabot, s nincs is minden darabnál odajegyezve az előadás nyelve. 600 hiányos címből nem lehet 5000 dráma fölött pálcát törni!

Okvetlen szükséges tehát az adatokat lehetőleg mind összegyűjteni, minél több drámát föl kutatni, ismertetni, hogy a maga valóságában álljon előttünk az iskolai dráma képe. Bizonyos vagyok benne, hogy még igen sok magyar előadásról és magyar darabról fogunk adatokat találni! Példát is hozhatok föl. Faludi életrajzához gyűjtván anyagot, átforgattam a kőszegi jezsuitaház kéziratos történetét, s azon néhány évről, míg Faludi ott járt iskolába, a következő érdekes adatokat találtam bejegyezve:

1715-ben többször is „in scaenam prodijt iuventus. . . et praeter consuetas declamationes etiam exhibitum est publicum Drama, et in eo Ginsium contra Solimanum fortiter defensum. . .” Ezt a drámát a retorikai osztály növendékei adták elő. Nagy kár, hogy az előadás nyelvéről nem szólnak.¹ De a másik két magister is fölléptette tanítványait, e darabok címeit nem tudjuk.

1716-ban azt olvassuk, hogy a szokásos előadások megtartattak.

1717-ben nagy ünnepeket rendeztek Temesvár és Belgrád visszavétele alkalmából, melyen Nádasdy Tamás koronaőr és Eszterházy László is résztvettek. Január havában ismét „ludus scenicus” volt, melyben a rhetorok szerepeltek, július 11-én pedig a

¹ A tárgy tehát nemcsak magyar, de helyi is volt: Kőszeg védelme Szolimán ellen.

syntaxisták léptek fel, de a közbejött zápor megzavarta az előadást, úgy, hogy július 31-én folytatták. Egy évben tehát három előadás is volt, sajnos, hogy a közelebbi adatok hiányoznak.¹

Hogy a jezsuita drámák nyelve leginkább latin, azt egy kis jóakarattal könnyen megmagyarázhatjuk: latin volt az irodalom, latin volt az iskola, latin volt tehát az iskolai dráma is, és pedig nemcsak náluk, hanem a protestánsoknál is.² De magyar tárgyakat is szívesen dolgoztak föl, bizonyítja az a körülmény, hogy külföldön is számos magyar tárgyú drámát adtak elő.³ Magyar nyelvű előadásaikról pedig még az a hiányos címjegyzék is eléggé tanuskodik.⁴ Nem a jezsuiták tették tehát latinná az iskolai drámát, hanem a kor szelleme! Igazságos bírálatot pedig csak akkor mondhatunk valamely műről, vagy pláne egy egész korszakról, ha az akkori viszonyokat tekintetbe vesszük. A milieu elmélet itt is beigazolódik. Hiszen például a mai latin oktatás egy cseppet sem hazafias, magyaros, pedig egész könnyen azzá lehetne tenni,⁵ miért követeljük tehát épen csak a jezsuitáktól, hogy magyarabbak legyenek, mint koruk volt?

És ha végül különösen azon jezsuita drámákat tekintjük, melyeket a XVII. század folyamán egész 1668-ig adtak elő (melyekről eddig tudomásunk van⁶):

¹ „Historia Domus Ginsiensis seu Keuszeög S. J.” a községi r. k. plébánián. — ² V. ö. Bernáth L.: A protestáns iskola-drámákról. Bpest 1902. — ³ V. ö. Egyet. Phil. Közlöny XV. k. 731. l. — ⁴ V. ö. Egyet. Phil. Közlöny XXI. XXIV—VI. k. — ⁵ Erről majd egy más alkalommal, mikor is a módokat is be fogom mutatni, hogyan lehetne minden nagyobb tantervmódosítás és a diákság megterhelése nélkül ezen anomálián segíteni. — ⁶ Bayer: A magyar drámai irodalom története. II. k. 385. l.

lehetetlen, hogy rögtön fel ne tűnjék a figyelmes olvasónak, hogy e cimsor mennyire hiányos,¹ s még ezen hézagok kimutatásában is van magyarnyelvű előadásokról szó.

Az irodalomtörténet jelenlegi feladata tehát az adatokat egybegyűjteni, s ha ez lehetőleg mind együtt lesz: akkor mondhatunk majd alapos és igazságos kritikát a jezsuita drámákról, addig pedig csak a legnagyobb elismerés és méltánylással szólhatunk azon óriási munkásság felől, melyet e téren a jezsuiták kifejtettek.

S minél nagyobbak a hiányok és hézagok jelenleg a régi iskolai dráma történetében, annál nagyobb örömmel kell fogadnunk minden egyes ismeretlen idevonatkozó adatot vagy drámát, különösen, ha az olyan kiváló alkotás, mint a milyen Johannes Vilhelmusnak fentebb bemutatott darabja, mely eddig az *egyetlen magyarnyelvű és magyar tárgyú eredeti jezsuitadráma a XVII-ik századból*, amelyet a maga egészében ismerünk.

¹ 1602—26-ig, 1635—53-ig egyetlen egy adat sincs!

